

*До спеціалізованої вченої ради
К 35.052.23
у Національному університеті
«Львівська політехніка»*

ВІДГУК
офіційного опонента Лихової Софії Яківни
на дисертацію Сосніної Ольги Володимирівни
на тему:
«Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності
приватного життя (ст. 182 КК України)»,
поданої на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Вивчення змісту дисертаційної роботи, автореферату дисертації, наукових праць Сосніної Ольги Володимирівни дає підставу для відгуку про актуальність обраної теми, про достатній ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, що виносяться на захист, про глибокий і всебічний аналіз питань, пов'язаних із дослідженням кримінальної відповідальності за порушення недоторканності приватного життя.

Актуальність теми дисертації безсумнівна, вона достатньо і повно сформульована дисертанткою у вступі до роботи, зумовлена новими поглядами авторки на цю проблему. І хоча, і про це вказує авторка, це питання вже досліджувалось у кандидатських та докторській дисертаціях, існує ціла низка не вирішених моментів, які стосуються як розуміння змісту окремих компонентів юридичного складу злочину, який передбачений у диспозиції ст. 182 КК України, так і розуміння самого феномена «приватне життя», європейських традицій щодо його захисту. Актуальність теми зумовлена ще і тим, що редакція ст. 182 КК України у 2012 році була змінена, і це, в свою чергу, викликає підвищений інтерес до її дослідження.

Серед громадянських прав і свобод важливе місце займає право на недоторканність приватного життя. Окремими елементами цього права є право на невтручання в особисте життя, право на недоторканність житла,

право на таємницю спілкування. Аналогічно ці права згруповані в ст. 12 Загальної декларації прав людини та у ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Право на недоторканність приватного життя закріплене також і в ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод як комплексний феномен, що складається із права на повагу до особистого і приватного життя людини, права на недоторканність житла і права на таємницю кореспонденції.

Авторка дисертаційної роботи обрала той шлях, яким пішов вітчизняний законодавець і обрала для дослідження один із компонентів, що в сукупності складають такий феномен як «приватність», а саме дослідження кримінально-правової норми, яка спрямована на захист приватного життя. Цим самим проводиться певна межа, і це є абсолютно виправданим, між правом на те, що складає приватну і сімейну таємницю, і такими феноменами, як таємниця житла та таємниця кореспонденції. На нашу думку, такий підхід є вірним, адже, не зважаючи на схожість цих трьох феноменів – приватність, всі вони мають і певні риси, які відмежовують їх одне від одного. До речі, досліджувати саме кримінально-правову охорону таємниці приватного життя найтяжче, зважаючи на те, що рамки предмета у цьому складі злочину, сам феномен приватності є досить невизначеними. Більш чітко визначеними є такі явища як недоторканність житла та таємниця спілкування.

Це підвищує науковий рівень дисертації Ольги Володимирівни Сосніної, саме складність досліджуваної тематики, логічні висновки, яких доходить авторка, складні теоретичні питання, які вона досліджує, піднімає роботу на високий щабель наукового дослідження, що робить цю працю затребуваною та такою, що відрізняється високим ступенем новизни.

Суспільна небезпека передбаченого в диспозиції ст. 182 КК України діяння полягає не лише у самому факті порушення правовідносин, врегульованих конституційною нормою (ст. Конституції України), а і у негативних, суспільно небезпечних наслідках, які спричиняє це діяння.

Особи, які є потерпілими від цього злочину, часто не можуть захистити своє право на приватність через цілу низку причин: незнання своїх прав, недовіра до судових та правоохоронних органів, небажання виносити на сторонній розгляд приватні справи. Змінити таку ситуацію може лише вдало побудоване законодавство, зокрема, кримінальне, та вивчення низки кримінологічних проблем, що дозволить зрозуміти соціальну обумовленість порушення недоторканності приватного життя, вивчити правову ефективність кримінально-правових норм та дослідити причини і умови вчинення злочину, склад якого передбачений у диспозиції ст. 182 КК України.

Необхідність такого дослідження є очевидною, оскільки воно дає змогу визначити підхід законодавця до принципів положень кримінального права і пов'язати теорію із практикою. Цей злочин, і про це вказує дисертантка, відрізняється високим ступенем латентності. Емпіричну базу дослідження становить правозастосовна практика, зібрана у 15 кримінальних провадженнях за 2011-2016 роки (5 вироків суду по кримінальним справам і провадженням та 10 щодо суміжних із порушенням недоторканності приватного життя злочинам). Але це в жодному разі не означає, що такі злочини не вчинюються. На с. 1 абз. 2 автореферату авторка приводить конкретні статистичні дані, які свідчать про численні випадки порушення недоторканності приватного життя, а також приклади того, яка незначна частина цих кримінальних проваджень закінчується направленням до суду. Саме тому, що тематика є недостатньо розробленою, законодавчі формулювання є дещо нечіткими і незрозумілими, правоохоронні органи не відкривають провадження по цим справам, а пересічні громадяни розчаровуються у правовому захисті одного із фундаментальних прав людини – права на честь і гідність, складовою якого і є недоторканність приватного життя. Якщо злочин є латентним, то і науковцям, і правоохоронцям необхідно зосередити зусилля на усуненні причин латентності.

Теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтовна і всебічна. Авторка не лише наводить, а й критично переосмислює науковий доробок відомих вчених, формулює відповідне авторське ставлення до обраної тематики. Вивчаючи дисертаційні роботи С.Я. Лихової, І.Б. Король, О.П. Горпинюк, Ю.І. Дем'яненко, праці інших науковців, які опосередковано розробляли цю тематику Ольга Володимирівна Сосніна наголошує, що ціла низка проблемних питань залишилася поза їх увагою. Окрім того існує і такий об'єктивний фактор, як зміна редакції ст. 182 КК України. Виникає необхідність в дослідженні вказаних питань в розрізі згоди чи незгоди особи на розголошення приватних відомостей, питань сімейного життя, питань, які складають таємницю приватного життя, розглянути спірні питання кваліфікації цього злочину, проаналізувати та визначити питання щодо його побудови як формального чи матеріального і ще цілої низки проблемних та спірних питань.

Методика дослідження включає цілу низку як загальнонаукових, так і специфічних методів дослідження. Правильне визначення об'єкта і предмета дослідження, формулювання на цій підставі взаємопов'язаних і взаємообумовлених завдань дало авторці можливість логічно і послідовно викласти матеріал, розкрити із максимальною повнотою проблемні питання та надати своїм висновкам переконливої аргументації.

Теоретико-нормативну базу дослідження складають наукові праці з кримінального права України, так і зарубіжних держав. Особливу увагу привертає підрозділ 1.2 дисертаційної роботи, в якому проводиться ретроспективний історико-правовий аналіз охорони приватного життя. Авторка виокремлює три періоди, тобто пропонує власну періодизацію формування кримінально-правової охорони недоторканності приватного життя. При цьому вона враховує, що у різні періоди розвитку суспільства зміст цього феномена та його цінність розуміли по-різному. Ми повністю погоджуємося із висновком щодо того, що зміст і спрямованість кримінально-правових норм щодо відповідальності за порушення

недоторканності приватного життя залежить від політичних та соціально-економічних умов у конкретний історичний період розвитку держави.

Досить потужним є компаративний компонент дисертаційної роботи. Авторка включила в нормативну базу дослідження міжнародно-правові документи Європейського Союзу та Ради Європи, дослідила практику Європейського суду з прав людини, кримінальне законодавство країн-учасниць Європейського Союзу. Саме такий підхід до аналізу міжнародного законодавства дав змогу авторці виявити сильні та слабкі сторони вітчизняного законодавства щодо захисту приватних інтересів особи відносно європейських норм та стандартів та їх імплементацію у кримінальне законодавство країн-учасниць Європейського Союзу.

На с. 55–56 дисертаційної роботи проводиться близько 40 справ-рішень Європейського суду з прав людини, в яких тлумачаться окремі положення щодо розуміння європейських стандартів у галузі права на приватне життя.

Досліджене законодавство таких країн як Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Болгарія, Республіка Угорщина, Республіка Румунія, Республіка Польща, а також кримінальне законодавство Королівства Іспанія, Республіки Франція та Федеративної Республіки Німеччини (с. 58-78 дисертації). Виважений та обґрунтований вибір законодавства зарубіжних країн для аналізу дозволив авторці дійти обґрунтованих висновків, викладених на с. 78-80 дисертації.

Невеликий обсяг автореферату не дозволив відобразити цей матеріал, але в дисертаційній роботі компаративний аналіз проведений на високому науковому рівні в кращих традиціях та з правильним використанням методології порівняльних кримінально-правових досліджень.

Розділ 2 дисертації присвячений юридичному аналізу складу злочину «Порушення недоторканності приватного життя». В ньому авторка послідовно розглядає зміст об'єктивних і суб'єктивних ознак юридичного складу злочину та визначає їх значення для кваліфікації цього суспільно небезпечного діяння. Розділ 3 дисертації присвячений спеціальним питанням,

які виникають при застосуванні норми, передбаченої у ст. 182 КК України: по-перше, розглядаються кваліфікуючі ознаки цього юридичного складу злочину; по-друге, аналізуються проблеми відмежування складу злочину «Порушення недоторканності приватного життя» від таких суміжних складів, які передбачені в ст. 132 КК України «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби», ст. 145 КК України «Незаконне розголошення лікарської таємниці», ст. 163 КК України «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», ст. 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками», ст. 231 КК України «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю», ст. 232 КК України «Розголошення комерційної або банківської таємниці»; по-третє, авторка розглядає питання призначення покарання за порушення недоторканності приватного життя, враховуючи авторську редакцію цієї статті.

Завершується дисертація науково обґрунтованими висновками, в яких авторка, окрім іншого, пропонує власну редакцію ст. 182 КК України із новою назвою, новим змістом диспозицій трьох частин і санкціями.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Як мету дослідження авторка сформулювала вироблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування в частині реалізації кримінально-правової норми щодо відповідальності за порушення недоторканності таємниці приватного життя.

Мета дослідження вдало деталізується відповідними задачами, виконання яких дає авторці змогу досягти поставленої мети.

Аналіз виконаної дослідницької праці та змісту автореферату дає підстави стверджувати, що поставлені задачі виконані, а мета дисертації досягнута. У проведеному дослідженні обґрунтовані та сформульовані положення і висновки, які є новими для науки кримінального права та положення, які віднесені до категорії доповнених та таких, що отримали подальший розвиток.

- вперше запропонована нова редакція ст. 182 КК України, починаючи із зміни назви статті та закінчуючи санкціями трьох частин цієї статті. Ми погоджуємося із авторкою, що пропонована нею редакція більш повно відображає зміст окремих компонентів даного юридичного складу злочину, робить текст статті більш чітким та зрозумілим, що, в свою чергу, є одним із принципів європейського кримінального права;

- слід підтримати авторку в її підході до формулювання поняття приватного життя через розкриття змісту термінологічних зворотів «особиста таємниця» та «сімейна таємниця». Цей підхід дійсно є новим. Авторка розкриває зміст цих двох понять, що в свою чергу, дає можливість правоохоронним органам більш чітко сприймати текст та зміст даної кримінально-правової норми;

- заслуговує на увагу і дослідження значення термінологічного звороту «без згоди особи». Ми вважаємо, що є всі підстави віднести авторський текст щодо цього проблемного питання саме до елементів новизни, не дивлячись на те, що це питання розглядалося у дисертації Ю.І. Дем'яненко. Але тоді ст. 182 КК України існувала в старій редакції, а змінена редакція вимагає нових підходів до тлумачення окремих компонентів цього юридичного складу злочину;

- позитивно слід оцінити і такі нові підходи авторки, як аналіз ст. 182 КК України в контексті кримінальної відповідальності юридичних осіб;

- слушними є пропозиції авторки щодо удосконалення теоретичних підходів до розуміння об'єкта злочину як правовідносин та обґрунтування цієї позиції;

- актуальним є подальший розвиток вчення про види наслідків порушення недоторканності приватного життя, під якими авторка розуміє наслідки матеріального та нематеріального характеру, а також шкоду, яка носить матеріальний характер, але поєднана із нематеріальними наслідками.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертації, авторефераті та наукових працях. Основні положення, висновки та рекомендації, що сформульовані О.В. Сосніною у дисертації, в тому числі й ті, що віднесені нею до наукової новизни в частині «удосконалено» та «дісталий подальший розвиток», також мають достатній ступінь обґрунтованості. Цього дисертантка досягла за рахунок вдалої постановки проблемних питань, використання загально- і конкретно-наукових методів, аналізу судової практики, що були використані у взаємозв'язку.

Основні результати дисертації О.В. Сосніної викладені у 18 наукових публікаціях, із них 5 опубліковані у фахових виданнях, одна – у зарубіжному виданні, та 9 – тези виступів на науково-практичних заходах. У цих публікаціях відображений зміст всіх розділів дисертаційної роботи.

Результати дослідження доповідалися на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних заходах і є достатньо апробованими. Як впливає з робіт дисертантки, вона повністю орієнтується в досліджуваній тематиці, демонструє здатність вести коректну дискусію з іншими науковцями та доходити власних, науково-обґрунтованих висновків.

Дослідження О.В. Сосніної носить теоретико-прикладний характер. Що стосується значення рецензованої наукової роботи, то, на наш погляд, вона може бути сприйнята та використана в подальших дослідженнях та розробці питань протидії втручанню у приватне життя особи.

Зміст поданого О.В. Сосніною автореферату дисертації відповідає змісту самої дисертації. Дисертація та автореферат оформлені відповідно до вимог МОН України. Дисертаційна робота виконана на належному науковому рівні, є самостійним дослідженням, яке містить наукові

положення, які раніше не виносилися на захист. Теоретичні положення підтверджуються емпіричною базою.

Практичне значення одержаних результатів проведеного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для подальших розробок проблематики злочинів проти приватності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України;

правотворчій сфері – при розробці пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України;

правозастосовній сфері – для підвищення ефективності практичної діяльності судових та правоохоронних органів;

навчальному процесі – при викладанні нормативного курсу «Кримінальне право» та спеціальних курсів, курсу «Кримінологія», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін.

Такий висновок підтверджується актами впровадження:

- Лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 10 червня 2016 р. № 04-18/12 –1317;
- Довідка з Апеляційного суду Львівської області від 26 червня 2016 р.;
- Акт впровадження у навчальний процес кафедри кримінального права та процесу Львівського торговельно-економічного університету від 2 червня 2016 р.

Таким чином, результати наукового дослідження дисертантки можуть бути використані при вирішенні широкого кола проблем наукового, правозастосовного та навчального характеру і саме в цьому полягає їх практична значущість.

Виходячи з викладеного вище, вважаємо, що використання одержаних авторкою дисертації результатів також може бути реалізоване шляхом опублікування монографії для ознайомлення з ними наукової громадськості.

Отже, рецензування дисертації Ольги Володимирівни Сосніної дає підстави дійти висновку, що дисертація відповідає вимогам, встановленим до змісту та оформлення дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Вказані вище позитивні моменти дисертації не виключають наявності у дослідженні положень і пропозицій, які або викликають зауваження, або вимагають додаткової аргументації.

Разом із тим, слід відзначити, що характер наведених міркувань щодо окремих фрагментів роботи в цілому не знижує наукової цінності представленого на захист дослідження.

1. В дисертаційній роботі О.В. Сосніної дуже потужна компаративна база. Вона досліджує кримінальне законодавство країн Європейського Союзу (с. 54–80 дисертаційної роботи), в основу цього дослідження покладений системний підхід, що значно підвищує якість роботи. Але у зв'язку із аналізом цього матеріалу виникають два питання: 1) Які саме європейські стандарти щодо захисту недоторканності приватного життя лягли в основу формування кримінально-правових норм у законодавстві зарубіжних країн і 2) Слід було б більш чітко сформулювати висновки щодо позитивного досвіду кримінального законодавства європейських країн, зокрема, що позитивного може запозичити Україна у вітчизняне законодавство, спрямоване на охорону приватності людини.

2. Не досить чіткою вбачається позиція авторки щодо питання кримінальних проступків. Ця стаття є однією із тих, що в першу чергу може бути розцінена законодавцем як така, що містить норму не про злочин, а саме про кримінальний проступок. Бажано почути думку авторки щодо цього питання, а також, чи не слід розглядати цей злочин як такий, що порушується лише за заявою потерпілого і в зв'язку із цим наступне питання, яке стоїть наразі в науці кримінального права, а саме питання про досудове вирішення конфліктів, про медіацію. Є статті, до яких цей процес, очевидно, недоцільно

застосовувати, наприклад вбивство. А саме ця стаття дає підстави для роздумів про медіацію.

3. На стор. 87–90 і далі у дисертаційній роботі досліджується законодавство про інформацію, нормативні акти, закони тощо. Виникає питання, що є спільного між інформацією як правовим феноменом, що врегульований на законодавчому рівні і відомостями про приватне життя громадян і чим ці два феномени принципово відрізняються один від одного. Чи конфіденційна інформація про особу (с. 89 дисертації) і є тією інформацією, яку авторка вважає таємницею приватного та сімейного життя. На нашу думку, слід чітко розмежовувати врегульований законом процес щодо інформації, навіть конфіденційної і інформації, яка належить конкретній особі і лише нею охороняється.

4. Підтримуючи в цілому висновок авторки (с. 183 п. 3) щодо корисливого мотиву, як необхідної (кваліфікуючої) ознаки у даному юридичному складі злочину, вважаємо за необхідне, щоб під час прилюдного захисту авторка більш конкретно пояснила, які прояви корисливого мотиву вона має на увазі. Наприклад, якщо суб'єкт злочину розповсюджує інформацію, яка містить сімейну таємницю, але не отримує від цього матеріальну вигоду, буде це вважатися, що злочин вчинено із корисливим мотивом, тобто лише матеріальна вигода свідчить про наявність корисливого мотиву чи ні? В зв'язку із тим, що авторка пропонує нову редакцію статті, це питання потребує додаткового роз'яснення.

5. Потребує додаткового пояснення і позиція авторки щодо кваліфікації злочину, склад якого передбачений у диспозиції ст. 182 КК України за сукупністю (с. 187 п. 4), а також питання співучасті у цьому злочині. Якщо діяння (кожен епізод злочину) вчинюється у різний час однією особою, то слід дії такої особи кваліфікувати за однією чи за різними частинами цієї статті? І як тоді буде виглядати формула кваліфікації? При цьому слід враховувати нову редакцію ст. 182 КК України.

6. При аналізі юридичного складу злочину, передбаченого у диспозиції ст. 182 КК України авторка доходить висновку, що у диспозиції ч. 1 ст. 182 КК України міститься формальний склад злочину, а у ч. 2 ст. 182 КК України – матеріальний. Таким чином, Сосніна Ольга Володимирівна проявляє себе як прибічник вузького розуміння суспільно небезпечних наслідків. На нашу думку, це питання потребує більш глибокого дослідження. Кожен злочин є суспільно небезпечним і буде неправильно вважати, що, якщо відсутні суспільно небезпечні наслідки, тобто має місце злочин із так званім формальним складом, відсутня і суспільна небезпека. Це два зовсім різні питання: 1) чи варто визнавати суспільно небезпечні наслідки обов'язковими чи факультативними елементами складу злочину і 2) чи слід надавати спеціальні докази злочинних наслідків при кваліфікації злочинів.

Таким чином, існує певна колізія між теорією та практикою кримінально-правової матерії. Всі злочини, на нашу думку, на думку видатних вчених таких як Н.Ф. Кузнєцова, Я.М. Брайнін, А.А. Герцензон тощо є суспільно небезпечними, бо наносять шкоду об'єкту злочину, незалежно від настання наслідку. Але це питання досить глибоке і потребує додаткового дослідження. На захисті бажано почути думку авторки щодо теоретичних підходів до поділу складів злочинів на формальні та матеріальні.

Аналіз представленої дисертації Ольги Володимирівни Сосніної «Кримінальна відповідальність за порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК України)» свідчить, що в ній містяться результати проведених авторкою досліджень та отримані авторкою нові науково обґрунтовані результати, які у сукупності розв'язують наукове завдання: вирішення проблем кримінально-правової охорони недоторканності приватного життя особи, а також формулювання конкретних пропозицій, спрямованих на удосконалення практики застосування відповідних кримінально-правових заборон.

Таким чином, слід дійти загального висновку, що дисертація О.В. Сосніної на тему «Кримінальна відповідальність за порушення недоторканості приватного життя (ст. 182 КК України)» відповідає вимогам пунктів 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 №567 (в редакції від 06.09.2016), а її авторка Сосніна Ольга Володимирівна заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент

Завідувач кафедри кримінального права

і процесу Навчально-наукового

Юридичного інституту Національного

авіаційного університету

доктор юридичних наук, професор

С.Я. Лихова

Підпис засвідчую:

